

In hoc signo vinces

Znaki krzyża na elewacjach domów w powiecie raciborskim

Kornelia Lach

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Oddział w Opolu

Powiat raciborski położony jest na południu Polski, nad rzeką Odrą, obejmuje najbardziej na zachód wysuniętą część województwa śląskiego. Trzy jego gminy od południa graniczą z Czechami. Obszar ten jest skarbnicą ciekawych wytworów kultury duchowej i materialnej. Jednym z przykładów są znaki krzyża świętego na elewacjach domów, będące swoistym wyznaniem wiary. Im właśnie poświęcony został niniejszy artykuł. Materiały, które stały się podstawą omówienia i analizy, pochodzą z badań terenowych prowadzonych przez autorkę. Na ich podstawie możliwe stało się ustalenie miejsc występowania krzyży oraz omówienie typologii tychże znaków, uwzględniającej następujące kryteria: materiał, z jakiego zostały wykonane, formy przedstawień i ich przeznaczenie.

Na wstępie rozważań konieczne wydało się przybliżenie symboliki krzyża, występowania jego motywu w sztuce oraz kulturze ludowej i masowej, a także przywołanie kilku uwag na temat innych obiektów architektonicznych – kapliczek wnekowych, które również są widoczne na fasadach budynków mieszkalnych. Tym szczegółom architektonicznym badacze nie poświęcili dotąd zbyt wiele uwagi¹. Ukazało się sporo opracowań

■ 1 Niektórzy badacze w opracowaniach wspominają jedynie o istnieniu kapliczek wnekowych w budynkach mieszkalnych, np.: M. Tymochowicz, *Współczesne formy kapliczek i krzyży przydrożnych (na przykładzie województwa lubelskiego)*, [w:] *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci*,

dotyczących kapliczek i krzyży przydrożnych², drewnianych budowli sakralnych³, wielu etnografów podejmowało temat wiejskiej architektury w zakresie historii budownictwa⁴, produkcji cegły⁵, pokryć dachowych, dodatkowych elementów dachów (pazdury, trójniki, gąsiorzy, ślapy, lukarny)⁶ i innych detali architektonicznych⁷, brakuje jednak opracowań dotyczących patronów śląskich domów. Aby tę lukę wypełnić, autorka od kilku lat prowadzi badania terenowe, a spostrzeżenia i wnioski na bieżąco publikuje⁸. Temat ten – z racji swojego bogactwa – wymaga wciąż dalszych badań i pogłębionej analizy.

Dawniej mieszkańcy wsi podejmowali różne zabiegi związane z zapewnieniem sobie bezpieczeństwa, szczęścia i błogosławieństwa⁹. Na Górnym Śląsku wierzono, że wizerunki świętych oraz krzyż chronią od nieszczęść i sprowadzają potrzebne łaski na dom rodzinny i domowników. Toteż na elewacjach domów często spotyka się kapliczki wnękowe, w których umieszczano figurki świętych patronów. Ich dobór miał charakter typowy, czyli znamieny dla grup społecznych, lub zindywidualizowany – wynikający z działań i potrzeb konkretnych osób¹⁰. W toku

red. J. Adamowski i M. Wójcicka, Lublin 2011, s. 272, 274; M. Oleszkiewicz, *Kapliczki z wizerunkiem Matki Bożej jako ludowa forma kultu maryjnego*, [w:] ibidem, s. 196; *W śląskim domu i zagrodzie*, red. R. Zgorzelska, W. Dominiak, Biedrzychowice 2018, s. 30, 56; J. Górecki, *Krzyże i kapliczki w pejzażu Górnośląskim*, Katowice 1999, s. 56; M. Lipok-Bierwiazek, *Przy śląskich drogach. Kapliczki i krzyże przydrożne na Górnym Śląsku*, Katowice 1998, s. 35, 36, 39; P. Chilik, *Aby na wsi było ładniej*, Warszawa 2008, s. 24; A. Gałęcka-Paduchowa, *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne na ziemi raciborskiej*, Katowice 1997, s. 10.

2 Zob. np.: A. Wierzgoń, *Krzyże, kapliczki i figury przydrożne*, Opole 1992; P. Porwoł, *Małe formy architektury sakralnej. Kapliczki – figury – krzyże*, Wodzisław Śląski 2015; *Krzyże przydrożne gmin Pietrowice Wielkie i Sudce*, red. B. Stojer, Pietrowice Wielkie 2006; *Nasze krzyże przydrożne*, red. B. Stojer, H. Maślanka, Pietrowice Wielkie 2003; J. Draganek-Cybulska, K. Lach, *Kapliczki i krzyże przydrożne w Krzanowicach*, Krzanowice 2008.

3 A. Wierzgoń, *Jak funkcjonują w życiu współczesnej parafii drewniane budowle sakralne*, [w:] *Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej. Materiały z VI Konferencji Naukowej zorganizowanej w Opolu i Bierawie*, Kielce 1998, s. 103–106.

4 E. Wijas-Grocholska, *Wiejska architektura – dziedzictwem kulturowym Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, Opole 2015; *W śląskim domu...*

5 E. Wijas-Grocholska, M. Jasińska, *Rzecz o budynkach z czerwonej cegły na wsi opolskiej z przełomu XIX/XX wieku. Architektura wsi Śląska Opolskiego*, Opole 2011.

6 E. Wijas-Grocholska, *Wzory na połaciach wiejskich dachów. Architektura wsi Śląska Opolskiego*, Opole 2011.

7 E. Wijas-Grocholska, *Rzecz o budynkach z czerwonej cegły...*, s. 28–33.

8 K. Lach, *Patroni śląskich domów*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Śląska. Materiały, analizy, interpretacje*, red. D. Światała-Trybek, L. Przymuszała [w druku].

9 J. Łuczowski, *Wierzenia związane z budynkiem mieszkalnym i jego wnętrzem*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1983, t. 22, s. 150.

10 Por. J. Adamowski, *Motywacje stawiania krzyży i kapliczek przydrożnych*, [w:] *Krzyże i kapliczki...*, s. 19–20.

badan ustalono, że na elewacjach domów strażaków dominują figury św. Floriana¹¹, na domach rzemieślników i rolników – św. Józefa¹². Największą popularnością natomiast cieszą się figurki Najświętszej Maryi Panny, co jest niewątpliwie jednym z przykładów uzewnętrznienia kultu maryjnego na tym obszarze. Przywołane kapliczki wnękowe, nazywane przez niektórych badaczy szafkowymi, powstawały podczas budowy domu. Specjalna nisza o podstawie kwadratu lub prostokąta najczęściej lokowana jest w górnej części elewacji, tuż pod szczytem dachu. Wnęka zwykle zamknięta jest owalnie lub ostrołukowo, ale bywają też inne wysklepienia, na przykład w kształcie trójkąta czy prostokąta. Kapliczki różnią się od siebie także wielkością. Ich rozmiary osiągają od kilkunastu do kilkudziesięciu centymetrów wysokości, podobnie jest z szerokością tych małych obiektów sakralnych. Umieszczane w nich figurki z gipsu, fajansu, porcelany czy drewna są wielkością proporcjonalne do rozmiarów wnęki. Większość nisz jest otwarta, ale niektóre z nich są od przodu zabezpieczone szklanymi drzwiczkami/okienkami lub tylko szybkami.

Fakt, że każda wnęka jest zupełnie inna, świadczyć może o tym, że twórcy dbali o ich indywidualny i niepowtarzalny charakter. Wielkość i ornamenty będące architektonicznym środkiem wyrazu natomiast mogą świadczyć o zamożności fundatora. Dowodzą także, że oprócz potrzeb religijnych, kapliczki te pełniły funkcje estetyczne i prestiżowe.

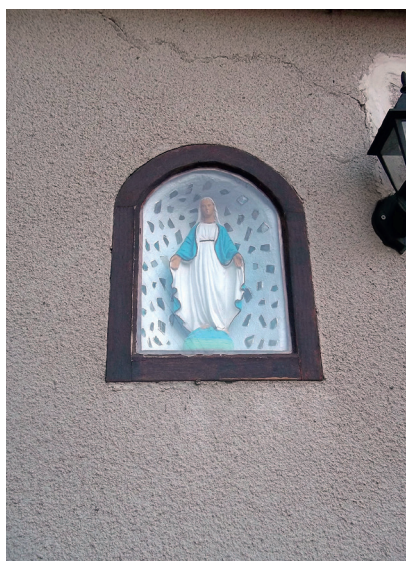


Fot. 1. Przykładowa kapliczka wnękowa z figurą świętego patrona z powiatu raciborskiego (św. Florian)

Fot. K. Lach, 2018 rok

■ 11 Zob. szerzej: K. Lach, *Kult św. Floriana w powiecie raciborskim*, Opole 2014, s. 67–74.

12 Por. np. R. Jodko, *Święci i błogosławieni w pobożności ludowej*, [w:] *Liturgia i pobożność ludowa*, red. W. Nowak, Olsztyn 2003, s. 215–217.



Fot. 2–3. Przykładowe kapliczki wnękowe z figurami świętych patronów spotykane w powiecie raciborskim (od lewej: święty Józef, Najświętsza Maryja Panna)

Fot. K. Lach, 2018 rok

Oprócz kapliczek na elewacjach domów widnieją także krzyże. Znak krzyża świętego należy do najstarszych, a zarazem najbardziej uniwersalnych symboli, spotykanych już w okresie przedchrześcijańskim i w różnych społecznościach plemiennych na całym świecie, aczkolwiek sens tego symbolu był wtedy inny¹³. W wierze, obrzędowości i kulturze chrześcijańskiej krzyż stanowi najważniejszy symbol sakralny, którego historycznym archetypem jest krzyż Chrystusowy. Warto przypomnieć, że w kulturze grecko-rzymskiej uważany był za symbol odrażający, hańbiący, gdyż związany był z krzyżowaniem uchodzącym za najokrutniejszą karę, wymierzaną przestępcom z niższych warstw społecznych. Dlatego religia, której założyciel poniósł taki rodzaj śmierci, budziła różne emocje i kontrowersje. Ukrzyżowany Chrystus – jak czytamy w Piśmie Świętym – stał się „zgorszeniem dla Żydów, a głupstwem dla pogan”¹⁴ [1 Kor. 1, 23].

Z czasem nastąpiła radykalna substytucja symboliki tego znaku wśród chrześcijan: ze znamienia hańby krzyż stał się godłem chwały. Taka diame-

■ 13 Zob. szerzej o symbolice krzyża w okresie przedchrześcijańskim i w różnych społeczeństwach plemiennych na całym świecie: F. Rosiński, *Rozwój i znaczenie symboliki krzyża*, [w:] *Symbole kulturowe, komunikacja społeczna, społeczności regionalne. Studia*, red. I. Bukowska-Floreńska, Katowice 1995, s. 70–84.

14 *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, red. o. A. Jankowski, ks. L. Stachowiak, ks. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1988, s. 1293.

tralna zmiana w interpretacji symbolu – jak podkreśla Franciszek Rosiński – w dziejach symboliki jest zjawiskiem dość rzadkim¹⁵. Na przeobrażenia te niewątpliwie miało wpływ wiele wydarzeń. Jedno z nich związane jest z postacią Konstantyna Wielkiego. Według antycznych przekazów wieczorem 27 października 312 roku n.e., tuż przed bitwą z Maksencjuszem przy moście Mulwijskim na przedmieściach Rzymu, Konstantyn Wielki miał wizję, która poprowadziła go do zwycięstwa przy wsparciu chrześcijańskiego Boga. Zobaczył na niebie świetlisty znak krzyża oraz napis *In hoc signo vinces*, co w języku polskim oznacza: *Pod tym znakiem zwyciężysz*¹⁶. Cesarz odmówił wówczas złożenia ofiary Jupiterowi, jak to było w zwyczaju, i kazał umieścić na tarczach swych żołnierzy chrystogram *Chi Rho*. W bitwie tej zwyciężył swego rywala Maksencjusza (który zginął w nurtach Tybru) – w ten sposób został jedynym władcą Imperium Rzymskiego¹⁷.

Źródła historyczne nie są jednak zgodne, różnią się w pewnych kwestiach co do tzw. „cudu Konstantyna”. Niesamowite zdarzenie, jakie miało mieć miejsce przed bitwą, przedstawione zostało w dwóch ważnych relacjach: Laktancjusza, który opisał je najwcześniej, oraz Euzebiusza z Cezarei, biskupa, twierdzącego, iż opierał się na bezpośrednim przekazie uzyskanym od Konstantyna¹⁸. Badacze podejmowali liczne dyskursy co do wiarygodności i interpretacji tych źródeł, a na temat wspomnianej łacińskiej sentencji powstało wiele interesujących egzegez. Historycznie rzecz biorąc, wydarzenie to miało przełomowe znaczenie. W 313 roku wydano edykt mediolański (łac. *Edictum Mediolanense*) i od tego czasu zakończyło się prześladowanie chrześcijan¹⁹.

Wątek tych wydarzeń i przytoczonej sentencji znalazł szerokie odzwierciedlenie w sztuce. Obrazy na temat wizji Konstantyna namalowali na przykład Peter Paul Rubens i Rafael Santi. W Polsce wiele emocji i komentarzy w internecie wzbudziło współczesne dzieło Zdzisława Beksińskiego, niemające oficjalnego tytułu, ale funkcjonujące pod nazwą „Kołyska”, ponieważ właśnie ona umieszczona jest na pierwszym planie. Wymowa każdego elementu na obrazie jest bardzo głęboka, zaś w lewym rogu widnieje napis *In hoc signo vinces*.

■ 15 W. Rosiński, *Rozwój i znaczenie...*, s. 83.

16 W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 554–555.

17 Zob. szerzej: Co, gdzie, kiedy? *Zdarzenia, które zmieniły świat*, red. E. Wierzbicka, Warszawa 1997, s. 66–67 (polska adaptacja książki: *When, Where, Why and How it happened? History's most dramatic events... and how they changed the world*, red. M. Worth Davison, London 1993); J. Wolski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1971, s. 506.

18 J. Jasiński, *Wizja Konstantyna przed bitwą przy moście Mulwijskim*, [@:] www.imperiumromanum.edu.pl/artukul/wizja-konstantyna-przed-bitwa-przy-moscie-mulwijskim/amp/, dostęp: 17.07.2019.

19 Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów...*, s. 673.

Warto też wspomnieć, że sentencja ta współcześnie wykorzystywana jest w kulturze masowej: umieszcza się ją jako tzw. *dizajn* na przedmiotach użytkowych, na przykład w formie nadruków na koszulkach, kubkach, sygnetach czy medalikach. Są to interesujące przykłady eksploatacji dziedzictwa kulturowego. Badacze prowadzą już dyskursy o relacjach przeszłości z teraźniejszością oraz o mechanizmach kultury współczesnej²⁰.



Fot. 4–6. Przykłady wykorzystania sentencji *In hoc signo vinces* w kulturze masowej

Źródło: <https://deusdesign.pl>, dostęp: lipiec 2019

■ 20 Zob. np. K. Czerwińska, *Przepakować dziedzictwo. Przeszłość jako projekcja rzeczywistości – przypadki śląskie*, Katowice 2018; I. Kozina, *Ikony dizajnu w województwie śląskim*, Katowice 2012.

Wracając do symboliki krzyża, warto wspomnieć, że jako znak sakralny w religii chrześcijańskiej jest on z jednej strony symbolem cierpienia, ofiary, śmierci, a z drugiej – chwały, godności, władzy i zwycięstwa²¹. Podobne określenia odnaleźć można w tekstach współcześnie śpiewanych pieśni religijnych, na przykład:

[...] krzyż moja wiara, moja nadzieja, miłość i ofiara [...]; krzyż mą mądrością, moim życiem i śmierci radością, [...] krzyż światło moje, [...] krzyż moje męstwo, krzyż moja siła i moje zwycięstwo²²;

Tyś znakiem nadziei i znakiem rozpacz²³;

W krzyżu cierpienie, w krzyżu zbawienie, w krzyżu miłości nauka, [...] w krzyżu ochłoda, w krzyżu osłoda²⁴.

W celu wywołania silniejszego wrażenia na odbiorcach stosowane są apostrofy będące apoteozą krzyża świętego: „Krzyżu święty nade wszystko”²⁵, „Krzyżu zbawienny [...] chwalebny, tyś jest znak tryumfujący, radość wiernym przynoszący”²⁶.

Wiele jest epitetów nadających temu symbolowi cechy godne czci i uwielbienia: „drzewo przenajszlachetniejsze [...] tyś było dostojne”²⁷.

Krzyż jest niejednokrotnie personifikowany, można z nim prowadzić dialog lub zadawać mu pytania: „Krzyżu mój, com dla ciebie zrobił? [...] czym ci wynagrodzę [...], wiem, że mi wybaczysz”²⁸.

W tekstach pieśni występują również zwroty zawierające wyznania, prośby, przestrogi czy rady, na przykład:

[...] krzyża się nie lękam, [...] krzyża się nie wstydę, krzyż Twój całuję, pod krzyżem uklękam, bo na tym krzyżu Boga mego widzę. Do krzyża zwracam wszystkie me życzenia, na krzyż przybijam błędnych myśli roje, bo z krzyża płyną promienie zbawienia, bo z krzyża płyną zmartwychwstania zdroje, [...] bom znalazł w krzyżu to, com w szczęściu stracił, pokój i wiarę, miłość i nadzieję²⁹;

[...] kto krzyż odgadnie ten nie upadnie [...], gdy grom się zbliża pośpiesz do krzyża, on ciebie wesprze, ocali, [...] krzyż niech Ci stanie za godło³⁰.

21 Por. W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 174.

22 *Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik*, Opole 2006, s. 652.

23 Ibidem, s. 639.

24 Ibidem, s. 653.

25 Ibidem, s. 639.

26 Ibidem, s. 638.

27 Ibidem, s. 639.

28 Ibidem, s. 639.

29 Ibidem, s. 645–646.

30 Ibidem, s. 653.

Istnieje wiele wariantów wizerunku krzyża. Ze względu na formę Urszula Janicka-Krzywda wyróżnia 20 rodzajów³¹, Franciszek Rosiński podaje 28 typów³², a w heraldyce wyróżnia się prawie 300 odmian³³. Tworzą go najczęściej dwie linie przecinające się pod kątem prostym; nieraz jest on jednak mocno stylizowany; może też występować z innymi symbolami. Jak podaje jeden z badaczy:

[...] w Syrii już w pierwszych wiekach po Chrystusie zawieszano drewniany krzyż na ścianie wschodniej domów prywatnych i miejsc kultowych, skąd zwyczaj ten przeniósł się do innych krajów³⁴.

Z badań terenowych wynika, że trafił też na Śląsk. Na wielu domach widnieje bowiem znak krzyża. Mieści się zwykle na ścianie frontowej, ale występuje także od podwórza. Jedne umieszczone są u szczytów dachów w tzw. *giblach*, inne zobaczyć można między oknami na wysokości parteru lub piętra. Do wyjątków należy umieszczanie krzyża w innym miejscu, na przykład na kalenicy.



Fot. 7. Krzyż umiejscowiony na kalenicy domu w Bolesławiu (pow. raciborski)

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

■ 31 U. Janicka-Krzywda, *Atrybut, patron, symbol, czyli co o świętych i błogosławionych powinien wiedzieć przewodnik*, Kraków 1987, s. 163. Autorka przytacza wizerunki krzyża wg *Słownika terminologicznego sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 202.

32 F. Rosiński, *Rozwój i znaczenie...*, s. 72–73.

33 W. Kopaliński, *Słownik mitów...*, s. 554.

34 F. Rosiński, *Rozwój i znaczenie...*, s. 83.

Wszystkie zarejestrowane krzyże to tzw. krzyże łacińskie, pasyjne *crux immisja, oblongata*³⁵. Czasem są to wyżłobione na tynku wklęsłe znaki, innym razem bywają wypukłe, wysunięte nieco przed lico ściany.



Fot. 8–9. Znak krzyża wyżłobiony na budynku (od lewej: wypukły, wklęsły)

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

Zdarza się, że krzyże otoczone są na przykład kwadratową ramką albo umieszczone na specjalnej tarczy.



Fot. 10. Elementy dekoracyjne krzyży na domach w Bierńkowicach (w kształcie rombu)

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

■ 35 Zob. szerzej: ibidem, s. 72–73.



Fot. 11. Elementy dekoracyjne krzyży na domach w Bierkowicach (w kształcie tarczy)

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

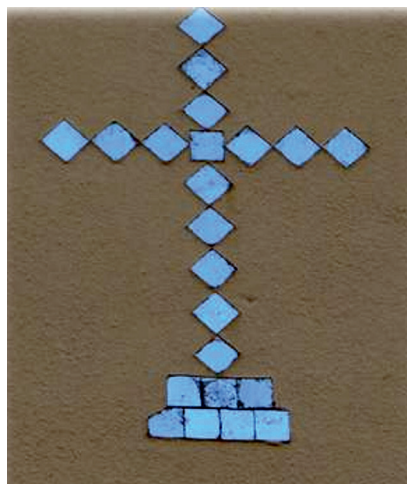
Bywa, że krzyż uformowany jest z cegły i umieszczony na prostej lub dwu, a nawet trzyczłonowej podstawie. Stanowi w ten sposób kolorystyczne wyodrębnienie na jasnym tynku.



Fot. 12–13. Krzyże uformowane z cegły

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

Najpopularniejszy na badanym obszarze jest krzyż utworzony z dwóch pasków lustrzanych lub geometrycznie wyciętych kawałków lusterek.



Fot. 14–16. Krzyże z geometrycznie wyciętych kawałków lusterek

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

Do układania mozaiki w kształcie krzyża wykorzystywane są także inne materiały. Jednym z nich są kafelki. Zdarza się, że wykonany jest również z pasów granitu. Wokół krzyży czasami występują ornamenty z motywami roślinnymi (winogrona, kwiaty, lilie, róże), z inicjałami fundatorów lub z datą budowy domu.



Fot. 17–18. Ornamenty wokół krzyża i informacja o dacie budowy domu

Fot. K. Lach, czerwiec 2019 rok

Na niektórych elewacjach spotkać można bogatą ornamentykę i mnóstwo szczegółów, na jednej ścianie występują bowiem zarówno kapliczka wnękowa, jak i symbol krzyża wraz z datami powstania budynków i inicjałami właścicieli domów.

Skoro krzyże znajdują się przede wszystkim na elewacjach starych budynków, to wydawać by się mogło, że zwyczaj ten zanika. Niezupełnie. Z badań terenowych wynika, że nadal – choć rzadko – budowane są domy, na których umieszcza się znak krzyża świętego. Także podczas prowadzonych remontów i ociepleń domów, przy zmianie elewacji lokalna społeczność dba o zachowanie symboli religijnych, co wynika zapewne z wartości życiowych płynących z wiary³⁶. Potwierdzają to spotkania z informatorami w terenie. Eugeniusz Wyglenda³⁷ tak wspomina dzieje krzyża na elewacji Szkoły Podstawowej nr 5 w Raciborzu:

Ta szkoła była wybudowana przed wojną i jej elewacja była z cegły. Na frontowej ścianie w gibli, był taki wystający krzyż, też zrobiony z cegły. Kiedy w latach komunistycznych szkołę tynkowano, kazano skuć ten krzyż, ale po tym remoncie, w tynku został widoczny

■ 36 J. Górecki, *Krzyże i kapliczki...*, s. 103.

37 Eugeniusz Wyglenda ur. 1958 r. w Raciborzu, zam. w Raciborzu-Studziennej (radny Raciborza od 2006 r. do nadal). Zapis: Kornelia Lach [dalej: K.L.], maj 2019, Racibórz.

ślad po krzyżu, bo ten cement inaczej „wiązał” w tym miejscu. Kiedy w ostatnich latach robiliśmy ocieplenie szkoły, wizerunek krzyża mógł zniknąć na zawsze. Ale mieszkańcy upomnieli się o krzyż i prosili, by krzyż na szkole był. Dlatego wykonaliśmy ze stali krzyż³⁸, a w te profile włożyliśmy zafoliowane informacje o szkole i o tym krzyżu³⁹.

Z kolei Artur Skowronek, właściciel domu jednorodzinnego, w którym przy zmianie elewacji zasłonięta została kapliczka wnękowa, a w jej miejsce umieszczono krzyż ze stali szlachetnej, tak uzasadnia to wydarzenie:

Ta stara kapliczka by już nie pasowała do tej nowoczesnej elewacji, ale nie chcieliśmy zrezygnować z symboli religijnych, dlatego umieściliśmy w tym miejscu, na pamiątkę krzyż z nierdzewki, by nie trzeba go było często odnawiać i by na stałe pozostał na tym budynku. Zaś figurkę z kapliczki chcemy odnowić i będzie już w domu⁴⁰.

Innym interesującym przykładem zastosowania wizerunku krzyża jest umieszczenie go na wieżbie dachowej, na szczycie krokwi.



Fot. 19. Umieszczenie znaku krzyża na wieżbie budowanego domu, Krzyżanowice (pow. raciborski)

Fot. K. Lach, wrzesień 2018 rok

■ 38 Krzyż wykonał Henryk Stuchły.

39 Eugeniusz Wyglenda ur. w 1958 r. w Raciborzu, zam. w Raciborzu-Studziennej. Zapis: K.L., październik 2018, Racibórz-Studzienna.

40 Artur Skowronek, zam. w Raciborzu-Studziennej. Zapis: K.L., maj 2019, Racibórz-Studzienna.

Zgodnie z tradycyjnymi zachowaniami, opisywanymi w literaturze i powszechnie znanymi na tym obszarze, na wieźbie umieszczano tzw. *glajchę* lub *wiechę*. Miała ona wygląd zielonego drzewka, był to zwykle czubek świerku lub sosny ozdobiony kolorowymi bibułkami. Umieszczano go na szczycie krokwi jako znak zakończenia prac ciesielskich, był on oznaką rodzenia się czegoś nowego, symbolem życia i związku człowieka z naturą⁴¹. Tymczasem właściciel domu budowanego w Krzyżanowicach na moje pytanie, dlaczego tam umieszczono krzyż, odpowiedział:

*To ja poprosiłem o to cieśłów, bo po co mi tam jakaś wiecha, niech będzie krzyż, to przynajmniej błogosławieństwo na dom splotnie*⁴².

Warto wspomnieć, że znak krzyża umieszczano także na połaciach dachu, co zarejestrowała w Opolskiem Elżbieta Wijas-Grocholska⁴³, w Raciborskiem nie odnotowałam takich przykładów. Występują natomiast na badanym obszarze na starych budynkach gospodarczych, zwłaszcza stodołach. Bywa, że podobne są do tych na elewacjach domów, ale bardzo często w kształcie krzyża wykonane są otwory w ścianie, co miało charakter praktyczny – wprowadzały światło do pomieszczeń i pełniły funkcję wywietrznika. W taki sposób niejedno chłopskie gospodarstwo stawało się swoistym „miejscem świętym”, gdzie *profanum* codziennego trudu stykało się z *sacrum* tęsknoty za życiem wiecznym.

Na polsko-czeskim pograniczu krzyże na frontowych ścianach budynków czy kapliczki niszowe w elewacjach domów są wciąż tak częstym elementem, że przechodzień zdaje się ich nie zauważać. A tymczasem ten architektoniczny szczegół okazuje się wart uwagi badacza, który potrafi odkryć drżące w nim bogactwo treści. Istnienie bowiem tak wielu materialnych symboli religijnych dowodzi wiary minionych pokoleń, jest obrazem wartości, według których żyli przodkowie, jak patrzyli na otoczenie – środowisko naturalne i ludzi, zwłaszcza zaś jaka była ich łączność z Bogiem i jak ją wyrażali⁴⁴.

Badania terenowe pozwalają ustalić, że taka forma pobożności dotyczy nie tylko pierwszych właścicieli domostw, ale także osób dziedziczących te budynki. Te małe „obiekty” architektury sakralnej nadal pełnią funkcję apotropaiczną i sakralizującą. Wpływają na poczucie tożsamości, stanowią gwarancję bezpieczeństwa i stabilności, są wyrazem religijnych, obyczajowych, estetycznych i kulturowych potrzeb społeczności lokalnych.

41 Zob. szerzej: E. Wijas-Grocholska, *Wzory na połaciach...*, s. 95.

42 Mieszkaniec Krzyżanowic. Zapis: K.L., wrzesień 2018, Krzyżanowice.

43 E. Wijas-Grocholska, *Wzory na połaciach...*, s. 39, 41, 46–49, 57, 134, 138, 139.

44 Por. ibidem, s. 8.

Zapewne problematyka związana z kulturą materialną wyrażającą symboliczne wartości będzie nadal przedmiotem interesujących badań, bowiem na skutek postępującego zjawiska modernizacji wsi architektoniczny element niszy oraz krzyża jest już – mimo wszystko – reliktem, a przez to wartym uwagi.

Summary

In hoc signo vinces

Signs of the cross on the facades of houses in the Racibórz County

The Racibórz County is located in the south of Poland and covers the southwesternmost part of the Province of Silesia. This area is a treasury of interesting products of spiritual and material culture. A good example of this are the signs of the holy cross on the facades of houses. Most often they are found on the front walls, but they also appear on the walls facing the yard. Sometimes they are concave signs carved in plaster, and sometimes they are convex, that is, the cross is slightly above the surface of the wall. Some crosses are formed of bricks. A cross made of two mirror strips or geometrically cut mirror pieces is very popular in the studied area. The crosses are sometimes surrounded with ornaments with floral motifs and/or the initials of the founders, or with the date of the house's construction. This architectural detail, being a material religious symbol, proves the faith of past generations and is an image of the values that ancestors lived by, an expression of the religious, moral, aesthetic and cultural needs of the local communities.